

10. Heritage Tourism // National Trust for Historic Preservation. - Режим доступу :

<http://www.preservationnation.org/information-center/economics-of-revitalization/heritage-tourism/>.

11. Центр розвитку туризму як навчально-тренувальна база підготовки гідів-екскурсоводів, науково-дослідний центр вивчення екскурсійних ресурсів України. – Режим доступу :

<http://crt-knlu.in.ua/>.

12. King B. What is ethnic tourism? An Australian perspective // Tourism management. - 1994. - №15(3). - P.173-176.

13. Scots firms urged to benefit from ancestral tourism / Alistair Munro // The Scotsman. - Режим доступу :

<http://www.scotsman.com/lifestyle/scots-firms-urged-to-benefit-from-ancestral-tourism-1-3021419>.

14. Smith V. Hosts and Guests. - Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1977.

15. Van den Berghe P.L. The quest for the other: ethnic tourism in San Cristobal. - Mexico: University of Washington Press, 1994.

16. Wood R.E. Ethnic tourism, the state, and cultural change in Southeast Asia // Annals of Tourism Research. - 1984. - №11(3). - P.353-374.

Торон Анатолій Васильович, доцент кафедри політичних наук

Київського національного університету будівництва і архітектури

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ПAM'ЯТОК ІСТОРІЇ В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ ТА МІСЦЕВОСТЯХ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ)

Значне місце у процесі ствердження української нації як самостійної серед світової спільноти належить відродженню історії та національної свідомості українського народу, дослідженню та збереженню національної культурної спадщини, формуванню історичної пам'яті українців. Ці процеси сьогодні в Україні відбувається складно, що зумовлюється рядом чинників. Це насамперед: відмінності історичної долі різних регіонів України, недостатня обізнаність населення з фактами власної історії, живучість світоглядних стереотипів радянських часів, ретрансляція препарованої історичної пам'яті, яка сформувалась за часів СРСР. Тому проблема формування спільної історичної пам'яті, подолання дуалізму в тлумаченні ключових історичних подій різними соціальними, регіональними та етнічними групами є одним із стратегічних завдань держави у сфері гуманітарної політики.

Визначальну роль у реалізації такої політики відіграють заповідники і музеї – особливо регіональні та розташовані в історичних містах і місцевостях України.

Україна має значну кількість визначних історико-культурних пам'яток. Наша держава є однією із провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини. За офіційними даними на державному обліку в Україні знаходяться близько 150 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, серед них : пам'яток археології –57206; пам'яток архітектури та містобудування – 16800. Значна кількість пам'яток історії – більш ніж 12 млн. – зберігається у фондах українських музеїв. Саме музеї сьогодні є одним із головних соціальних інститутів, які виконують функцію формування історичної пам'яті українського народу, донесення до всіх українців і особливо молоді знань про минуле [1].

Черкаський регіон є одним із найбагатших в Україні за історико-культурними та природними пам'ятками, заповідниками та музейними комплексами. На Черкащині функціонують 3 національні, 4 державні історико-культурні заповідники. У їх складі діють 22 музеї державної та комунальної

форм власності. Крім того, музейна мережа Черкащини нараховує 28 районних та міських музеїв, включаючи відділи Уманського краєзнавчого, Жашківського історичного та Черкаського обласного краєзнавчого музеїв [2].

Фахівці Черкащини в останні роки провели титанічну роботу, щоб систематизувати і зберегти для нащадків усі визначні події, котрі трапилися на теренах області, не забувши імена всіх великих людей, які пов'язані з їх рідним краєм. Зокрема, зібрано 1000 знахідок 4-тисячорічної Трипільської культури. Крім того, тепер, завдяки ученим,

Туристичний маршрут «Золота підкова Черкащини»

уже ні в кого не викликає сумніву, що назва потужного слов'янського племені «руси» пішла від цілої низки черкаських рік – Рось, Росава, Росовиця.

Добре відомий запоріжцям Дмитро (Байда) Вишневецький починав з того, що був канівським старостою. У козацьку добу протягом 200 років українців називали черкесами (саме так, з маленької літери, пишеться й у хроніках тих часів). Власне у Черкасах (місті) коронувалися 17 гетьманів України до Богдана Хмельницького. Та й Великий Богдан, і його батько – черкаські. Адже Черкаси, Чигирин, Суботів, Лисянка – учені не можуть

визначитися, яке з цих міст чи містечок є батьківщиною Богдана Хмельницького – все це теж сучасна Черкаська область.

Черкащина – це Умань з її Софіївкою. Це Корсунь-Шевченківський, насправді другий Сталінград, але вже на Правобережній Україні. Це низка сіл і містечок, де народилися видатні письменники Нечуй-Левицький та Старицький, композитор Гулак-Артемівський («Запорожець за Дунаєм»), вчені Максимович і Смиренко, воєначальники Черняхівський і Дерев'янка, видатний борець-богатир Іван Піддубний, очільник Руху Вячеслав Чорновіл.

Славне козаچه минуле і значні історичні діячі регіону надихнули черкащан на створення туристичного маршруту "Золота підкова Черкащини". В основі «підкови» з одного боку – Чигирин-Суботів-Холодний Яр, з другого – Канів, а на маківці – Умань та «Батьківщина Шевченка». Це 87 об'єктів загально-національного значення і аж 145 місць, пов'язаних з іменем Тараса Шевченка. Взагалі ж у межах Державної програми «Золота підкова Черкащини» розпочато роботи на 159 об'єктах [3].

На території Черкащини відомо багато пам'яток природи: 1 державний заповідник; 4 заказники загальнодержавного значення; 130 заказників місцевого значення; 6 пам'яток природи загальнодержавного значення; 125 пам'яток місцевого значення; 7 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва; 27 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення; 25 заповідних урочищ; 1 зоопарк. 17 різноманітних пам'яток природи мають загальнодержавне значення, 11 з яких лежать на туристичних шляхах «Золотої підкови Черкащини».

Існує туристичний маршрут Черкащиною «Подорож пам'ятками природи Черкащини», який охоплює найвідоміші об'єкти навколишнього природного середовища краю вздовж основних туристичних шляхів Черкащини.

Їх перелік складає 79 різноманітних пам'яток – від державного заповідника та парку-пам'ятки до дерева, скелі, криниці. Починається маршрут в м. Кам'янка в Парку декабристів, закінчується в м. Умань у дендропарку «Софіївка», охоплює 22 населених пункти вздовж туристичного шляху «Золота підкова Черкащини», 8 адміністративних районів Черкаської області – Кам'янський, Чигиринський, Черкаський, Канівський, Корсунь-Шевченківський, Звенигородський, Тальнівський, Уманський.

Черкаська область має значний туристичний потенціал. До послуг туристів на Черкащині – 9 національних та державних історико-культурних і природних заповідників. За 2013 рік, наприклад, історико-культурні об'єкти регіону відвідали понад 700 тисяч туристів та екскурсантів.

У Черкаській області зареєстровано 207 туристичних фірм, з яких 19 туроператорів [2].

Особливо помітне місце в справі збереження і популяризації пам'яток історії та культури в Черкаському регіоні належить Чигиринщині – одному із центрів духовного відродження України, в козацьку добу – першій гетьманській столиці, батьківщині видатного державного діяча Б. Хмельницького, знаменитих очільників гайдамацького руху та Коліївщини.

Як згадує директор Заповідника Василь Полтавець, «відродження гетьманської столиці почалося в 1982-1983 роках в атмосфері «застою» при опорі столичних, і не тільки, властей. Довелося зіткнутися з безліччю перешкод, проблем, труднощів. Не всі (у високих кабінетах) нас розуміли. Стикалися ми з вельми неприємними запитаннями: «А навіщо це вам? Чи не є це ідеалізацією минулого? Для чого піднімати на щит козацтво?» Ясна річ, в фінансовому відношенні все також починалося з нуля. Опір відчувався не тільки в київських приймальнях, але і на рівні середньої ланки (в області, районі). І тут неоціненну допомогу та підтримку надали відомі та авторитетні в Україні П. Тронько, Б. Олійник, Д. Павличко. Також важливим було сприяння чесного історика-професіонала, одного з керівників Черкаської облдержадміністрації професора А. Ю. Чабана. Якби не благородна свідомість цих людей, їх повсякчасна готовність все кинути і ходити по вищих київських інстанціях в інтересах святої справи – відродження гетьманської столиці – можу з упевненістю сказати, що заповідник би не відбувся»[4].

Офіційно Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» був створений 7 березня 1989 р. згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР № 77 «Про оголошення комплексу пам'яток історії, культури та природи міста Чигирин, с. Суботова і урочища Холодний Яр у Черкаській області Державним історико-культурним заповідником» з метою вивчення, збереження та відтворення національно-культурної спадщини та пам'яток природи одного з своєрідних і визначних регіонів України – Чигиринщини.

Основними завданнями заповідника були визначені:

- виявлення, дослідження та охорона пам'яток історії, культури та природи району;
- збереження та відновлення історико-культурного середовища пам'яток і пам'ятних місць у межах заповідника;
- популяризація та ефективне використання в науково-дослідній, науково-освітній, експозиційній роботі пам'яток та музейних колекцій регіону;
- відродження народних промислів;
- створення умов для туризму та відпочинку відвідувачів заповідника.

Подальший розвиток заповідника був визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 1992 року № 254 «Про Чигиринський Державний історико-культурний заповідник».

23 вересня 1995 року, під час відзначення 400-річчя від дня народження Богдана Хмельницького Указом Президента України заповіднику було надано статус національного [5, с. 3].

Нові можливості щодо розбудови козацької столиці – Чигирин – і заповідника відкривала затверджена Кабінетом Міністрів України 2 червня 2004 р. Комплексна програма розвитку історико-архітектурного комплексу «Резиденція Б. Хмельницького» на 2004-2010 рр., яка передбачала відтворення історичного центру середньовічного міста [6, с. 9-10]. На превеликий жаль, ця програма залишилась не виконаною до кінця за відсутності фінансування.

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», долаючи величезні проблеми – організаційні, фінансові, наукові, кадрові, здійснює значну пошуково-дослідницьку роботу, відкриває потрібні історичні, архівні, археологічні дані, щоб атмосфера відтвореної гетьманської столиці була найбільш наближена до того історичного середовища, в якій жив гетьман Богдан Хмельницький та діяв його уряд.

В останні роки науковці заповідника знайшли у Кракові і Варшаві особисті листи Хмельницького, листи турецького султана Хмельницькому. Встановлено, що в Лондоні зберігаються два листи Хмельницького Кромвелю. В Швеції співробітники знайшли людину, зацікавлену у співпраці. Ця людина надіслав всі листи (в копіях) Хмельницького королеві Христині, доньці короля Густава II Адольфа.

В бібліотеці фонду Чарторийських досьогодні збереглися, наприклад, реєстри всіх військ, навіть посотенно. Матеріали і раритети, які там знаходяться і стосуються нашої історії, для Чарторийських – не велика цінність. Страхову оцінку (в кілька разів перевищує реальну) навіть за шаблю Богдана Хмельницького вони зробили в 20 тисяч доларів США. Особистий штандарт Хмельницького був оцінений в 30 тисяч. Нажаль, заповідник не має фінансових можливостей навіть ознайомитися з матеріалами. І ніхто не говорить, щоб реліквії викупити. Все це повернути в Україну абсолютно необхідно. Мова навіть не йде про повернення реліквій в Чигирин [4].

На сьогодні в складі заповідника «Чигирин» діють 5 музеїв: Б. Хмельницького та археології в м. Чигирині, історичний – у с. Суботів, краєзнавчий – у с. Медведівка, етнографічний – у с. Стецівка [5, с. 4]

Поряд з епохальними подіями минувшини, Чигиринський мікрорегіон завжди був відомий як центр традиційних народних промислів. Значні осередки гончарства існували в селах Головкивка, Полуднівка, Суботів. Останній славився ще й художньою вишивкою.

Процес відродження давніх народних традицій на Чигиринщині посилюється наприкінці 80-х рр. ХХ ст. і теж був пов'язаний із створенням заповідника. Поряд з охороною культурної спадщини регіону, одним із напрямків його діяльності стало відродження традиційних місцевих промислів. Із 2003 року з метою відродження народних ремесел на Чигиринщині щорічно проводяться всеукраїнські гончарні симпозиуми, ініціаторами яких стали Національна спілка майстрів народного мистецтва та Національний історико-культурний заповідник «Чигирин».

Гончарний симпозиум у Чигирині набув дійсно всеукраїнського значення. Вироби учасників чигиринських мистецьких форумів постійно експонуються на різних виставках в Україні.

З 2005 року почав також діяти щорічний симпозиум народно-прикладного мистецтва «Суботів», учасниками якого стали майстри народного малярства і декоративного розпису, народної декоративної скульптури, лозоплетіння та традиційної дитячої іграшки [5, с. 93-94].

Світовий досвід та завдання розвитку туризму в нашій країні говорять про те, що в Україні слід розвивати саме історичний туризм. У цьому відношенні Чигиринщина і в цілому Черкаський регіон має великі перспективи. Так, у відповідності з генеральним планом розвитку заповідника «Чигирин» створено етнографічно-туристичний комплекс «Козацький хутір». Близько Чигирини є село Стецівка, це якраз зона завершення лісостепу. Мальовничі яри, великі долини, пагорби, система ставків. Там колись знаходилося черняхівське поселення, а в середні віки – козацька слобода, і для відтворення цієї пам'ятки на площі близько 40 гектарів створено етнографічний комплекс. Сюди перенесено дерев'яну церкву XVII-XVIII століть, оселю священика, кілька діючих вітряків та кузню, зразки тодішнього житла. Планується відтворити деякі тодішні промисли (гончарство, вишивання), завести кінський табун, домашніх тварин та птицю. При цьому буде здійснюватися не тільки екскурсійне обслуговування, а й навчання конкретним промислам, а виготовлені гончарні вироби чи вишивки можна буде придбати за помірну ціну.

Нажаль, потужний історико-культурний потенціал України не використовується повною мірою у зв'язку з наявністю ряду значних проблем в даній галузі. На сьогодні слід відмітити досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. Причиною є інерція адміністративного управління, брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій та в значній мірі недостатність відповідного фінансування галузі.

До значних проблем слід віднести недосконалість законодавчої бази в сфері музейної справи, недостатність експозиційних площ, відсутність надійної системи обліку і зберігання музейних фондів, неналежний рівень охорони музейних експонатів, недостатній рівень кадрового та інформаційного забезпечення.

Слід зазначити, що для вирішення проблеми відродження і збереження об'єктів історико-культурної спадщини в країні необхідно створювати умови для формування корпоративної та приватної культури благодійництва та меценатства шляхом створення відповідного законодавства. Крім того, потрібно з боку держави створювати прозорі умови здійснення приватизації, оренди, концесії об'єктів історико-культурної спадщини для залучення стратегічних інвесторів, здатних забезпечити належний рівень охорони та збереження історичних пам'яток та перетворення їх на об'єкти туристичної інфраструктури. Для цього необхідні законодавчі гарантії щодо інвестицій, прозорі правила гри і підтримка держави на всіх ступенях реалізації проектів.

Список використаних джерел

1. Чупрій Л. В. Стан та проблеми розвитку музейної сфери в умовах сучасних викликів [Електронний ресурс] / Л. В. Чупрій / Музеї України. – 27.12.14. – Режим доступу :

<http://museum-ukraine.org.ua/?p=30>.

2. Черкаська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] / Офіційний портал. – Режим доступу: <http://ck-oda.gov.ua/kultura/>.
3. Сосницький Л. «Золота підкова Черкащини», або Не тільки в грошах щастя / Л. Сосницький // Запорізька Січ. – 2012. – 23 серпня.
4. Полтавець В.. Чигирин – це духовний центр держави / В. Полтавець. – День. – 2002. – 6 грудня.
5. Національний історико-культурний заповідник «Чигирин». Путівник. – Черкаси, 2013. – 100 с.
6. Лазуренко В. Чигиринщина – один із центрів духовного відродження України (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.). – Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції 17-18 травня 2006 р. – Черкаси: «Вертикаль», 2006. – 248 с.